

آسیب شناسی الگوی فعلی خدمت سربازی اجباری و بایسته های الگوی اسلامی ایرانی خدمت جواد اقدس طینت^۱

چکیده

نهاد خدمت سربازی اجباری به شکل کنونی الگویی وارداتی از غرب به شمار می رود که پس از دوران ناپلئون تا مدتها در جهان رواج داشته، ولی اکنون چند دهه است که کشورهای ابداع کننده آن با تغییرات اساسی در قوانین خود یا خدمت اجباری را به کلی حذف نموده اند یا تغییرات اساسی در آن به وجود آورده اند. شروع خدمت سربازی اجباری در ایران با حدود یک قرن تاخیر نسبت به سایر کشورها و همراه با تقلید کامل از الگوی غربی بوده است. اگر بتوان پذیرفت که در گذشته منافع خدمت اجباری بیشتر از معایب آن بوده و خالص منافع اجتماعی آن مثبت بوده است، می توان گفت که جامعه ایران نسبت به سایر کشورها با تاخیر از مزایای خدمت اجباری برخوردار شده، هیچ گونه بومی سازی اسلامی ایرانی در نحوه انجام خدمت به وجود نیاورده است و اکنون نیز با مشخص شدن آسیب های خدمت اجباری و با وجود منفی شدن خالص منافع اجتماعی آن متاسفانه با تاخیر نسبت به سایر کشورها هنوز هم بر اساس شیوه قدیمی و منسوخ شده غربی عمل می شود. این تاخیر و محافظه کاری بر خلاف روحیه پیشرفت خواهی بوده و ریشه در ساختار غیر پویای اداری و سیاست گذاری کشور دارد. در این تحقیق در خصوص ماهیت خدمت اجباری، ناکارا بودن و آسیب های ناشی از آن بحث شده و لزوم ایجاد تغییر در آن نشان داده شده است. همچنین در خصوص بایسته های الگوی جانشین نیز بحث و الگوی خدمت اجتماعی با رویکرد آموزشی پیشنهاد گردیده است. بر این اساس گسترش آموزش های نظامی و سازماندهی نیروهای ذخیره نیز پیش نیازهایی هستند که امکان حذف خدمت سربازی اجباری به شکل کنونی را فراهم می کنند. حذف یا ایجاد تغییر در الگوی خدمت اجباری یکی از پیش زمینه های پیشرفت اقتصادی کشور بوده و تاثیر زیادی در بهبود و اصلاح انگیزه ها و تخصیص بهینه منابع انسانی کشور دارد.

^۱ کارشناس ارشد علوم اقتصادی و دانشجوی کارشناسی حقوق دانشگاه پیام نور
javadaqdasi@yahoo.com

واژگان کلیدی: الگوی اسلامی ایرانی، خدمت سربازی، خدمت اجباری، کارآفرینی و خدمت اجباری، نظام آموزشی

۱- مقدمه و کلیات

۱-۱- بیان مساله و هدف

خدمت سربازی اجباری یک نهاد تاثیر گذار در پیشرفت اقتصادی و اجتماعی ایران است که کمتر مورد توجه محققان اقتصادی قرار می‌گیرد. نبود آمار و اطلاعات در دسترس و قابل استفاده، ماهیت میان رشته‌ای و پیچیده و همچنین حساسیت‌های امنیتی باعث شده‌اند که علی‌رغم درگیر بودن مستقیم و غیر مستقیم تمام افراد جامعه با این موضوع و با وجود تاثیرات فراوان اقتصادی و غیر اقتصادی آن بر زندگی فردی و اجتماعی آحاد جامعه، جهت‌گیری تحقیقات اقتصادی به سمت بررسی خدمت اجباری نباشد و به تبع آن انگیزه سیاسی کافی برای ایجاد اصلاحات پیشرفت‌نگر در آن به وجود نیاید. در این تحقیق قصد داریم با نگاهی متکی بر پیشرفت‌خواهی نظام جمهوری اسلامی ایران جنبه‌هایی از این موضوع مهم را مورد بررسی قرار داده و لزوم ایجاد اصلاحات در نظام خدمت وظیفه فعلی را نشان دهیم. اکثر محققان و مسئولان و حتی مسئولان نظامی به ناکارا بودن الگوی فعلی اذعان دارند ولی به دلیل حساسیت‌های امنیتی که موجب محافظه‌کاری بیش از حد در این خصوص شده است هیچ‌گاه اراده سیاسی کافی در جهت اصلاح وضع فعلی به وجود نیامده است یکی از دلایل اصلی بی‌میلی سیاست‌گذاران برای پرداختن به این موضوع عدم ارایه الگوی همه‌جانبه و مناسب جایگزین است. الگویی که علاوه بر متخصصان نظامی سایر متخصصان نیز در تدوین آن نقش داشته باشند و منطبق بر اصول اسلامی و متناسب با وضعیت کشور عزیزمان باشد. مطمئناً ارایه الگوی جامع جایگزین نیازمند کارگروهی در سطح بالای سیاستگذاری است و هدف این تحقیق نیز بیشتر این است تا نشان دهد الگوی موجود که تقلیدی از الگوهای غربی است فاقد کارکرد مثبت بوده و بدون محافظه‌کاری نیاز است تا در راستای پیشرفت کشور اصلاحاتی در آن صورت پذیرد اصلاحاتی که بتواند همزمان هم دغدغه‌های امنیتی کشور را پوشش دهد و هم سرکوب‌کننده انگیزه کار و تلاش نسل جوان به شمار نرود. لذا جا دارد تا مرکز الگوی اسلامی ایرانی

پیشرفت، کارگروهی برای بررسی این موضوع مهم و آرایه الگوی جایگزین تشکیل داده و با نظر خواهی از متخصصان یکی از موانع پایه ای پیشرفت اقتصادی ایران اسلامی را بر طرف نماید. اگر همان گونه که این تحقیق و تحقیقات مشابه بیان می کنند بپذیریم که خدمت اجباری موجب کاهش قدرت اقتصادی است و با توجه به این که جنگ اصلی فعلی علیه نظام جمهوری اسلامی، جنگی اقتصادی است لزوم ایجاد اصلاحات در نظام خدمت وظیفه بیش از پیش مشخص خواهد شد.

با توجه به ماهیت میان رشته ای این تحقیق قبل از ورود به اصل موضوع مفید خواهد بود تا چند مقدمه به شرح ذیل مطرح شود.

۱-۲- نهادها و زمینه پیشرفت اقتصادی

اگر چه نفع طلبی (چه فردی و چه اجتماعی) شرط لازم پیشرفت کشور است اما به تنهایی کافی نیست. نفع طلبی یا همان خواستن نفع به تنهایی منجر به حداکثر کارایی ممکن نمی شود و علاوه بر خواستن نفع، وجود دو مولفه قبلی و بعدی دیگر نیز ضروری است. مولفه اول دانستن است یعنی انسان عقلایی بدون دانش کافی از نفع های ممکن و بدون دانش کافی از ابزارهای لازم برای رسیدن به این نفع ها نمی تواند به صرف خواستن، بهترین نفع ها را کسب کند. علاوه بر این وی حتی اگر به دانش نفع شناسی و ابزار شناسی هم دست یابد باز هم کافی نبوده و باید توانایی این را داشته باشد که ابزار لازم را به دست آورده و بتواند با مهارت کافی از این ابزار استفاده نماید. در تمام این فرآیند هرکجا مشکلی وجود داشته باشد رسیدن به نفع و پیشرفت ممکن نخواهد بود. بنا بر این رسیدن به پیشرفت لازم است تا:

اولاً دانش مربوط به نفع ها، ابزار های مربوط و الگو های رسیدن به نفع ها کسب گردد که این خود از طریق عقل و استفاده از انباشت تجربه بشری و از آن مهمتر استفاده از سطح بالاتر دانش یعنی استفاده از نعمت وحی ممکن خواهد بود.

ثانیاً می بایست توانایی و مهارت کافی برای رسیدن به اهداف مشخص شده در مرحله قبل وجود داشته باشد. در این مرحله باید بین ابزار و روش های به کار گرفته شده و اهداف مشخص شده هماهنگی باشد یعنی این گونه نباشد که سطوحی عالی از پیشرفت هدف گذاری شوند ولی ابزار و روشهای به کار گرفته شده، جامعه و افراد را روز به روز از آن

اهداف دورتر و دورتر سازد. همچنین افراد و جامعه باید مهارت به کارگیری این ابزار و روشها را نیز داشته باشند تا بتوانند در چارچوب الگوی هدف گذاری شده عمل کنند. اگر چه بر دانستن و توانستن در کنار خواستن تاکید شد اما باید دانست که همچنان اهمیت اصلی با همان خواستن است چرا که انسان اگر نفع را بخواهد، محتمل است که دانش مربوط به نفع ها و همچنین مهارت لازم برای رسیدن به نفع ها را نیز کسب نماید. نکته مهم و قابل توجه نیز این خواهد بود که اگر چه افراد با سعی و تلاش و با آزمون و خطا می توانند دانش و مهارت کافی را کسب کنند اما زندگی اجتماعی و امکان تعاون و همکاری بین انسان ها می تواند صرفه جویی های بزرگی را در این مسیر رقم زده و موجب هم افزایی نیروهای فردی برای رسیدن به پیشرفت شود.

اکنون اگر به جنبه اقتصادی زندگی متمرکز شویم بر اساس اصول اقتصاد کلاسیک مبتنی بر رقابت کامل، نفع طلبی می بایست در زمینه هایی که شکست بازار وجود ندارد موجب رسیدن به حداکثر کارایی فردی و اجتماعی شود اما تجربه زندگی روزمره نشان می دهد که حتی در شرایطی که می توان گفت شکست بازار وجود ندارد باز هم بسیاری از تصمیمات اقتصادی انسانها فاقد کارایی می باشند و حتی نفع ظاهری کوتاه مدت افراد را نیز در پی ندارند. اقتصاددانان نهاد گرا دلیل اصلی این موضوع را این می دانند که رفتار های انسان ها بیش از آنکه تحت تاثیر نیروی نفع طلبی آنها باشد تحت تاثیر آداب و رسوم، عقاید و به طور کلی نهاد های پیرامون ایشان می باشد. انسان ها در انتخاب های تولیدی و مصرفی خود بیشتر از آن که به نفع طلبی خود متکی باشند به دانسته ها، ابزار های موجود، مهارت ها و توانایی هایشان وابسته هستند و خود این دانسته ها و توانایی ها نیز به شدت تحت تاثیر فضای پیرامونی و نهاد های شکل گرفته پیرامون افراد است. لذا اگر نهاد های اجتماعی به خوبی شکل نگرفته باشند یا به خوبی دانش ها و بینش ها، انگیزه ها، توانایی ها و مهارت های افراد را هدایت نکنند افراد این جامعه هیچ گاه به درجات عالی پیشرفت نخواهند رسید.

به طور خلاصه باید گفت انسان هم اکنون به دلایل مختلف چه به اجبار و چه از روی انتخاب در چارچوب نظام اجتماعی پیرامون خود زندگی می کند و فعالیتهای اقتصادی وی نیز به شدت تحت تاثیر این نظام اجتماعی، آداب، رسوم و نظام اداری و حقوقی پیرامون وی قرار دارد. وی محکوم است تا در این فضا بر اساس سه گانه «دانستن»، «خواستن» و

«توانستن» به فعالیت اقتصادی و کسب و کار بپردازد. این فضای فعالیت هرچه بیشتر به رقابت کامل نزدیکتر باشد و هرچه بیشتر در چارچوب صرفه‌های پربازده ناشی از تعاون و همکاری متقابل باشد، رفتارهای اقتصادی افراد مشغول به زندگی و کار در این فضا، هر چه بیشتر به سمت حداکثر کارایی خواهد رفت و برعکس اگر این فضا رقابت سوز باشد و اگر در شناساندن نفع‌های ممکن (فرصت‌های زندگی و کسب و کار) نقص و یا انحراف داشته باشد و اگر خواستن‌های غیر مفید را پرورش دهد و اگر مهارت و ابزارهای مفید را مهیا نسازد و یا اینکه بر خلاف انتظار همواره در مقابل توانایی‌های افراد مانع ایجاد نماید، همه اینها عدم کارایی را در پی خواهد داشت و افراد این جامعه علیرغم نفع‌طلبی، قادر به کسب حداکثر کارایی و رسیدن به پیشرفت نخواهند بود.

نتیجه مهم این مقدمه توجه به اهمیت و نقش نهادهای اجتماعی در تحقق پیشرفت اقتصادی جامعه است. نهاد خدمت‌سربازی اجباری نیز یکی از نهاد‌های اجتماعی است که به شدت رفتارهای اقتصادی افراد جامعه و مخصوصاً نسل جوان را تحت تاثیر قرار می‌دهد لذا لازم است تا مورد توجه لازم قرار گرفته و محققان اقتصادی نیز به مطالعه این نهاد پرداخته و تاثیر آن را بر اقتصاد ایران و مخصوصاً بر توانایی‌های اقتصادی جوانان کشور مورد بررسی قرار دهند.

۱-۳- خدمت اجباری، اقتصاد، حقوق و فقه

اقتصاد و حقوق بر یکدیگر تاثیر متقابل دارند، ساختار حقوقی و مواد قانونی دارای نتایج اقتصادی هستند و از طرف دیگر قانون‌گذاران در هنگام وضع قوانین می‌توانند و باید از تحلیلهای اقتصادی در جهت سودمند سازی قوانین استفاده کنند. قوانین حقوقی در ایران از دو جنبه قابل بررسی هستند، جنبه اول بررسی قوانین از لحاظ انطباق آنها با نصوص شرعی دین مبین اسلام است که در صورت وجود تشریح احکام، لازم است قوانین عرفی نیز بر همان اساس طراحی شوند و این ناشی از ایمان اکثریت مسلمان و معتقد به سعادت آفرینی اسلام است، تجربه نیز نشان داده است که فاصله گرفتن از احکام اولیه شرعی حتی اگر بر اساس مصالحی باشد در بلند مدت موجب زیان و حتی عدم دستیابی به مصالح مذکور می‌گردد. جنبه دوم بررسی محدوده‌ای است که شامل احکام اولیه و ثانویه نمی‌گردد، علامه شهید محمد باقر صدر این محدوده را منطقه الفراغ می‌نامد. اهداف قوانین در

این محدوده باید کسب رفاه و حداکثر کارایی همسو با اهداف نظام دینی باشد. مسلم است قوانینی که ماهیت حکم شرعی اولیه را ندارند در صورتی که فاقد کارایی لازم باشند قابل تغییر و اصلاح خواهند بود.

قوانین مربوط به خدمت اجباری نیز از همین دو جنبه قابل بررسی خواهد بود. از جنبه اول با توجه به عدم وجود نص شرعی مبنی بر وجوب این گونه خدمت و حتی ادعای خلاف شرع بودن خدمت اجباری، قوانین خدمت وظیفه از دایره احکام واجب اولیه شرعی خارج می‌شود. ادعا می‌شود اگر چه خدمت اجباری فاقد کارایی اقتصادی است ولی لزوم وجود نظم و امنیت و مصلحت نظام اسلامی اقتضا می‌کند تا خدمت اجباری داشته باشیم. همواره یک سری ارزش‌های برتر وجود دارند که می‌توانند باعث چشم پوشی از برخی الزامات اقتصادی شوند حتی اقتصاددانان غربی نیز اذعان دارند که «توجه به انگیزه‌های غیر اقتصادی غیر عقلانی نیست و ساده‌ترین توجیه این است که در تابع رفاه اجتماعی متغیرهایی چون دفاع ملی، غرور ملی و ... وجود داشته و حتی بر متغیرهای اقتصادی تسلط دارند» (گاندولفو، ۱۳۸۰) لذا به دلیل اهمیت نظم و امنیت نمی‌توان به سادگی به دلیل مضرات اقتصادی به مخالفت با خدمت وظیفه پرداخت. اما باید توجه داشت اگر چه نظم و امنیت بسیار مهم هستند اما الزاماً این گونه نیست که نظم و امنیت و مصلحت نظام وابسته به خدمت اجباری به شکل نامناسب فعلی باشد در واقع مصلحت یاد شده در صورت وجود اراده کافی به راحتی از روشهای ممکن دیگر نیز قابل حصول است و همان گونه که تحقیقات رسمی و غیر رسمی و تجربیات سایر کشورها نشان داده‌اند و همچنین بر اساس نتایج این تحقیق، مصلحت نظام جمهوری اسلامی در ایجاد تغییر در قوانین خدمت اجباری است و لازم است نمایندگان مجلس و متخصصان در این خصوص فعال تر و جدی تر باشند.

۱-۴- تاریخچه مختصر خدمت اجباری سربازی

خدمت اجباری به شکل کنونی از یادگارهای دوران مدرن است که مخصوصاً پس از انقلاب فرانسه و پس از پیروزیهای متوالی ارتش ناپلئون ابتدا در اروپا و پس از آن در سرتاسر جهان فراگیر شد. ناپلئون برای اولین بار توانست ارتشی بزرگ و قدرتمند از نیروهای وظیفه ایجاد نماید که قادر به شکست دادن نیروهای جنگی بودند که شغل اصلی آنها جنگاوری و مزدوری در این زمینه بود (ادیبی سده، ۱۳۹۰، آشفته تهرانی، ۱۳۸۹ و می

یر، پیتز، ۱۳۷۶). در ایران سربازی به شکل کنونی از زمان پهلوی اول و پس از تصویب مجلس شورای ملی در سال ۱۳۰۴ رسمیت یافته است (عظیم زاده، ۱۳۹۰). مشکلات امنیتی آن زمان که ناشی از عدم قدرت و تسلط دولت مرکزی بوده و خود را به شکل یاغی‌گری، زورگیری و راهزنی گروه‌های دارای قدرت و سلاح نشان می‌داد باعث گردیدند تا علیرغم مشکلات شرعی این طرح، مخالفت‌ها کم‌رنگ بوده و یا محدود به نحوه اجرای این قانون گردند. وضعیت بسیار وخیم آن دوره و نیازهای امنیتی موجب گردیدند تا خدمت اجباری جای پای خود را در قوانین باز کرده، محکم شده و پس از سالها هم اکنون به عنوان یک موضوع کاملاً عادی و نهادینه شده درآید.

تجربه کشورها در خصوص استفاده از مزایا و منافع خدمت اجباری موجب تغییرات زیادی در نحوه اجرای نظام سربازی شده است و مخصوصاً در نیمه دوم قرن بیستم با تغییر شرایط و فزونی یافتن معایب سربازی نسبت به منافع آن بسیاری از کشورهای توسعه یافته خدمت اجباری را از قوانین حقوقی خود حذف نموده و یا اصلاحات فراوانی به شکل قوانین بسیار منعطف در نحوه خدمت عمومی به وجود آورده‌اند. در دهه ۶۰ و ۷۰ قرن گذشته میلادی اقتصاددانان آمریکایی تلاش زیادی انجام دادند و نشان دادند که مجموع هزینه‌های خدمت اجباری خیلی بیشتر از منافع آن برای ایالات متحده آمریکا است و این خود پشتوانه و انگیزه قوی سیاسی به وجود آورد که منجر به حذف خدمت اجباری در آمریکا گردید. هم‌اکنون بیشتر کشورهای دنیا یا خدمت اجباری را از قوانین خود حذف کرده‌اند و یا مقدمات حذف آن را فراهم نموده‌اند.

۲- پیشینه تحقیق

در خصوص موضوع خدمت اجباری و تأثیرات اقتصادی آن در سطح جهان تحقیقات زیادی انجام شده‌اند. اوج این تحقیقات را باید دهه ۶۰ و ۷۰ قرن گذشته میلادی دانست یعنی زمانی که اقتصاددانان آمریکایی تلاش جدی و مداومی را برای اثبات ناکارایی خدمت اجباری در آمریکا به انجام رساندند. البته پس از پایان خدمت اجباری در ایالات متحده به عنوان کانون اصلی جدل‌های اقتصادی و سیاسی در زمینه خدمت اجباری، تاحدودی تحقیقات در این زمینه کم‌رنگ شده‌اند چرا که تقریباً همگان به ناکارایی خدمت اجباری معترف بوده و طرفداری از خدمت اجباری فقط معطوف به برخی دیدگاه‌های سیاسی است

که خدمت عمومی را یکی از نهادهای تقویت کننده دموکراسی می داند. در ادامه برای آشنایی با فضای تحقیقات قبلی اشاره مختصری به برخی از این تحقیقات خواهیم داشت. Lau و همکاران (2004) با تحلیل اثرات خدمت اجباری بر روند تشکیل و انباشت سرمایه انسانی نشان می دهند که حذف خدمت اجباری چگونه می تواند موجب افزایش تولید ملی و افزایش مطلوبیت زندگی افراد شود. از نظر ایشان تکیه دولتها بر خدمت اجباری به جای دریافت مالیات موجب ایجاد انحراف در تخصیص بهینه عمر افراد شده و هزینه های اضافی را به جامعه تحمیل می کند.

Henderson (2005) خلاصه بسیار مفیدی از تاریخچه حذف خدمت اجباری در آمریکا و همچنین نقش اقتصاددانان در این موضوع فراهم نموده است. اشاره به کارهای تحقیقاتی انجام شده در دهه های ۶۰ و ۷۰ قرن میلادی گذشته ، مشاجرات و بحث های اقتصادی و سیاسی در آن زمان ، مخالفت اولیه نظامیان با ایده های اقتصاددانانی همچون فریدمن و نقل استدلال های طرفین از بخشهای اصلی این بررسی می باشد. شاید بتوان گفت فارغ از استدلال های اقتصادی و سیاسی مطرح شده در این تحقیق ، مهمترین موضوعی که از مطالعه این خلاصه می توان برای جوامع درگیر با خدمت اجباری توصیه نمود لزوم تشکیل کارگروهی رسمی متشکل از اقتصاددانان ، سیاسیون و نظامیان است که به صورت جدی به بررسی این موضوع بپردازند و با ارایه جایگزین مناسب مقدمات تغییر یا حذف قوانین خدمت وظیفه رافراهم کنند. البته نفس تشکیل این کارگروه خود نیازمند اراده اولیه سیاسی می باشد که اقتصاددانان باید نقش اصلی را در ایجاد این اراده ایفا کنند.

Pautvaara و Wagener (2006) هزینه های اقتصادی خدمت اجباری و تمایلات سیاسی را که منجر به استفاده از آن می شود ، بررسی کرده اند. در این تحقیق خدمت اجباری مالیات بین نسلی در نظر گرفته شده است که بر خلاف اصول اقتصاد کلاسیک یعنی رقابت و تخصص گرایی عمل می نماید. از نظر ایشان ادعای موافقان خدمت اجباری مبنی بر تاثیر مثبت خدمت اجباری بر دموکراسی و کاهش احتمال جنگ توسط شواهد تجربی رد می شود و استفاده از خدمت اجباری فقط ناشی از یک طمع سیاسی است چرا که از این طریق می توان بار مالیاتی را که به روشهای عادی قابل وصول نیست بر دوش اقلیتی از جامعه (جوانان) منتقل کرد که از قدرت چانه زنی کمتری در انتخابات و در سطح جامعه برخوردارند.

Wagener و Pautvaara (2007) مجدداً به مطالعه خدمت اجباری به عنوان مالیات بین نسلی پرداخته‌اند، مالیاتی که بر دوش نسل جوان جامعه قرار دارد. از نظر ایشان خدمت اجباری یک نوع توزیع مجدد بین نسلی است که برای نسل‌های مسن‌تر سودآور و برای جوانان و نسل‌های آینده مضر است و شکل طبیعی تشکیل سرمایه انسانی را مختل می‌نماید، اختلالی که در مقایسه با سایر روش‌های توزیع بین نسلی همچون ایجاد بدهی عمومی برای آیندگان و یا نظام پرداخت بازنشستگی کارایی کمتری دارد. از نظر ایشان حذف خدمت اجباری و دریافت مالیات به جای آن از جوانان موجب بهبود کارایی (بهبود پارتو) خواهد بود اما به دلایل مختلف دولتها معمولاً قادر به اخذ این نوع مالیات نبوده و در عوض در دام وسوسه نظام خدمت اجباری گرفتار می‌شوند. از نظر این محققان خدمت اجباری باعث از دست دادن منافع حاصل از تخصصی شدن فعالیت‌ها می‌شود چرا که خدمت اجباری نمی‌تواند هزینه فرصت‌ها و مزیت‌های نسبی را در نظر بگیرد، به کارگیری نظامیان بدون انگیزه و عدم پرداخت حقوق واقعی آنان موجب کم‌کاری آنان می‌شود و تولید بالقوه خدمات نظامی و انتظامی را با کاهش روبرو می‌سازد.

Kwang (2008) در تحقیق خود به موضوع وجود بازدهی صعودی نسبت به مقیاس دوره خدمت در امور نظامی پرداخته است. بازدهی صعودی در خدمت نظامی ناشی از تاثیرات آموزش اولیه و همچنین تجربه کسب شده در طول خدمت است که در هر دو مورد سربازان وظیفه موقت نمی‌توانند از این بازدهی‌ها برخوردار باشند. بر این اساس مساوی بودن مدت خدمت همه شهروندان غیر کارا است چرا که در آموزش اولیه و همچنین یادگیری در عمل (تجربه) نیروهای نظامی به شدت با بازدهی صعودی مواجه هستیم. این محقق خدمت اجباری را غیر اقتصادی، موجب کاهش رفاه اجتماعی و نقض کننده آزادی انتخاب در جامعه می‌داند ولی در عین حال بیان می‌دارد در مواقعی که نظام مالیات‌گیری به شدت ناکارآمد و هزینه‌های اخذ مالیات بسیار بالا باشد خدمت اجباری می‌تواند موجب صرفه جویی در هزینه‌های عمومی و موجب افزایش رفاه باشد.

Adam (2012) با تحلیل خدمت اجباری، در خصوص فایده این نوع خدمت بیان می‌دارد که می‌توان خدمت وظیفه عمومی را به عنوان نهادی در خدمت دموکراسی‌های غیر پایدار دانست که احتمال کودتاهای موفق را کاهش می‌دهد و از این طریق به پایداری دموکراسی در این جوامع کمک می‌کند.

Bernal و همکاران (2012) به بررسی انعطاف پذیری بازار کار و ارتباط آن با بیکاری در ۹۷ کشور جهان در محدوده زمانی ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۸ پرداخته‌اند. ایشان در کنار متغیرهای اصلی تحقیق خود، وضعیت خدمت و وظیفه در کشورهای مورد بررسی را نیز شاخص بندی کرده و ارتباط آن با بیکاری را بررسی کرده‌اند. بر اساس یافته‌های ایشان اگرچه شاخص خدمت تاثیر معنی داری در توضیح نرخ بیکاری کل ندارد اما تاثیر معنی داری در نرخ بیکاری جوانان و همچنین نرخ بیکاری بلند مدت (بیکاری‌هایی که بیشتر از یک سال طول بکشند) دارد. بر این اساس به طور میانگین در کشورهای مورد بررسی یک واحد بهبود در شاخص خدمت و وظیفه (کاهش سطح خدمت اجباری) منجر به ۱.۵۸ درصد کاهش در نرخ بیکاری جوانان و با تاثیر بیشتر موجب ۳.۸۵ درصد کاهش در نرخ بیکاری بلندمدت شده است. کاهش نرخ بیکاری جوانان نشان دهنده تمایل بیشتر کارفرمایان به استخدام جوانانی است که با احتمال کمتری به خدمت اعزام خواهند شد. نرخ بیکاری بلند مدت بالاتر نیز می‌تواند نشان دهنده آسیب دیدن قدرت اشتغال نیروی کار باشد چرا که سهم بیکاری‌های بیشتر از یکسال افزایش می‌یابد حال نکته قابل توجه این است که بهبود شاخص خدمت (سطح خدمت کمتر) با تاثیر خیلی زیادی می‌تواند موجب کاهش این آسیب‌ها باشد.

با توجه به نبود اطلاعات کافی و همچنین ملاحظات امنیتی، تحقیقات زیادی به صورت فراگیر در خصوص تاثیرات اقتصادی خدمت اجباری در داخل کشور انجام نپذیرفته است. باید اشاره نمود که جدی‌ترین تحقیقات در این خصوص توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی انجام پذیرفته است که در ادامه به خلاصه این تحقیقات و برخی تحقیقات دیگر اشاره خواهیم داشت.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۰) به بررسی خرید خدمت سربازی پرداخته است و در ضمن گزارشی به بررسی جنبه‌های مثبت و منفی این طرح پرداخته است. بر این اساس اگر چه خرید خدمت می‌تواند دارای منافع فراوانی باشد ولی به دلیل عدم اجرای مناسب و نگاه ابزاری به آن به عنوان جبران کننده بخشی از کسر بودجه دولت و در نظر گرفته نشدن تمام جوانب این موضوع با شکست مواجه شده است. در واقع سابقه طرح خرید خدمت و آیین نامه اجرایی آن فقط معطوف به کسب درآمد برای دولت بوده است و بدون پیش نیازهای لازم و بدون دقت اجرا گردیده و پس از مدتی نیز با بهبود

بودجه دولت، متوقف گردیده است. این گزارش کارشناسی ضمن اشاره به معایب خدمت اجباری و لزوم حرفه ای شدن خدمت سربازی، مهمترین اشکال وارد بر طرح خرید خدمت را افزایش فاصله طبقاتی و تشدید احساس عدم عدالت می داند. این گزارش سپردن فعالیت های انتظامی و زندانبانی به سربازان وظیفه را نادرست و دارای تاثیرات منفی می داند.

تیشه یار (۱۳۸۲) گزارشی برای مرکز پژوهشهای مجلس با عنوان «چرا ارتشها کوچک می شوند» تهیه کرده است. در این گزارش مهم ترین علل کوچک شدن ارتش ها در سه سطح درون سازمانی، ملی و بین المللی بررسی و طبقه بندی شده است و طی آن استدلال شده است که حرکت به سمت ارتش حرفه ای و حذف خدمت اجباری با هدف افزایش کارایی نیروهای نظامی ضرورتی اجتناب ناپذیر است. خلاصه برخی موارد مطرح شده در این گزارش به شرح ذیل می باشند:

- فناوریهای نوین جنگی ، نیاز به نفرات هر چه بیشتر را منتفی کرده است و نیاز به آموزش حرفه ای برای استفاده از این فناوری ها نیز بر عدم کارایی خدمت اجباری افزوده است.
- دوران خدمت طولانی مدت، موجب تأخیر در ورود جوانان به بازار کار و بازماندن بسیاری از ایشان از ادامه تحصیل یا تشکیل خانواده می شود.
- اجبار مردم به انجام خدمت سربازی برخلاف میلشان، با فلسفه حقوق ملت مغایرت دارد.
- در دنیای امروز حرفه ای شدن، گامی در راستای توسعه یافتگی تلقی می شود و می توان گفت که این دو مکمل یکدیگر محسوب می شوند
- با تغییر علایق امنیتی جهان ، دولت ها به سمت تشکیل ارتش های کوچک ولی حرفه ای و قابل انعطاف روی آورده اند و تنها طی دهه آخر قرن بیستم به رغم افزایش جمعیت، میانگین تعداد افراد نظامی کشورهای جهان ۲۶ درصد کاهش یافته است.
- علی رغم تلاش هایی که برای حرفه ای کردن ارتش ها در کشورهای جهان وجود دارد، هیچ یک از کشورها خود را بی نیاز از آموزش همگانی مردم در زمینه امور دفاعی نمی بینند. یکی از موضوعاتی که اشاره کوچکی در این گزارش به آن شده ولی می باید توجه بیشتری به آن نمود تفاوت بین

سومین کنفرانس آکادمی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی معاینه و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

عملکرد نیروی وظیفه زیر پرچم و نیروی ذخیره است. به طور خلاصه باید گفت برای یک کشور بسیار تهدید شده (مشابه ایران) می توان از آموزش های عمومی و سازماندهی نیروهای آماده ذخیره برای افزایش توان دفاعی کشور استفاده نمود بدون آنکه لطمه اقتصادی شدیدی بر جامعه تحمیل شود. تجربه دشمن یعنی رژیم غاصب صهیونیستی در این زمینه می تواند آموزنده باشد.

علیزاده، محمد (۱۳۸۲) به منظور آرایه گزارش به نمایندگان مجلس، کمیت و کیفیت آمار مشمولان نظام وظیفه را طی سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰ بررسی نموده است. برخی موضوعات مهم قابل اشاره در این پژوهش عبارتند از:

- در سالهای دهه هشتاد با تعداد انبوه مشمولان غیر قابل جذب مواجه بوده ایم.
- میانگین استفاده از کفالت ها و معافیت ها ۱۷ درصد مشمولان خام است.
- رقم غیبت و فرار از خدمت حدود ۳۰ درصد مشمولان خام برآورد گردیده است.
- هزینه فرصت های انجام خدمت با افزایش تحصیلات افزایش می یابد و از سال ۱۳۸۱ تا ۱۴۰۰ سهم مشمولان دیپلم و زیر دیپلم کاهش یافته و در یک روند صعودی سهم مشمولان دارای تحصیلات عالی افزایش خواهد یافت و لذا در سالهای آتی جامعه ایران هزینه اجتماعی بیشتری را برای نظام وظیفه اجباری پرداخت خواهد کرد. (توجه شود که در عمل طی سالهای اخیر گسترش تحصیلات عالی بسیار بیشتر از پیش بینی ها بوده و بنا بر داده های مرکز آمار ایران در سال ۹۰ تعداد کل دانشجویان حدود چهار میلیون نفر بوده است که کمی بیشتر از دو میلیون نفر آنها مردان دانشجو بوده اند و این یعنی چند صد هزار نفر نیروی کار بالقوه بلا تکلیف)
- پیشنهاد مشخص این تحقیق نیز (با توجه به راهکارهای مختلف) بررسی و مطالعه ایجاد ارتش حرفه ای است.

علیزاده، احمد (۱۳۸۲) نیز به مطالعه موردی تجربه چهار کشور پاکستان ، ترکیه ، انگلستان و فرانسه در زمینه حرفه ای کردن ارتش ها پرداخته است. خلاصه برخی نکات

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

ارديبهشت و خرداد ۱۳۹۳

مورد اشاره توسط این محقق که خود افسر عالی رتبه نظامی بوده است به شرح ذیل می باشد:

- این تحقیق نیز مشابه سایر تحقیقات، خدمت وظیفه اجباری را معیوب و غیر کارا می داند. سرباز فاقد آموزش نظامی عالی در مدت زمان محدود خدمت قادر به فراگیری آموزشها و کسب تجربه لازم نیست و بهره وری لازم را نداشته و هزینه سنگینی را به اقتصاد کشور تحمیل می کند.
- در کنار بررسی شرایط چهار کشور ذکر شده به درستی بیان شده است که در جمهوری اسلامی ایران با توجه به شرایط موجود امکان الگوبرداری مستقیم و کامل از کشور خاصی وجود ندارد بلکه باید از تجربیات آن کشورها بهره گرفت و برنامه ها و الگوی لازم را طراحی نمود.
- رابطه مستقیمی بین حرفه ای شدن ارتش و توسعه یافتگی وجود دارد و نوسازی قانون خدمت وظیفه، نیمه حرفه ای کردن و سپس گذار به ارتش حرفه ای با رعایت احتیاط های لازم، ضروری است.
- حقوق سربازی در ایران، آن قدر ناچیز است که اثر روانی منفی عمیق بر سربازان دارد و می توان آن را سمبل کار اجباری قانونی تلقی کرد. فشارهای اقتصادی به خانواده های مشمولان، افزایش میزان سرقت اموال دولتی، اخاذی، رشوه خواری و جلب ترحم و دلسوزی ارباب رجوع از جمله پیامدهای این امر هستند و لذا می باید میزان پرداخت ها، متناسب با هزینه های افراد و تورم موجود در جامعه تعیین شود.
- طرح خرید خدمت در صورت داشتن پشتوانه فرهنگی لازم قابل توصیه بوده و همچنین قابلیت خرید خدمت برای نخبگان می تواند موجب رقابت سازنده علمی و ورزشی باشد. (توجه شود این توصیه برای نخبگان کارآفرین می تواند دارای تاثیرات اقتصادی بسیار مثبتی باشد)

مرکز پژوهشهای مجلس (۱۳۸۲) در گزارشی برای نمایندگان مجلس به بررسی حرفه شدن ارتش ها و دلایل موافقین آن پرداخته است و ضرورت گذار به ارتش حرفه ای را برای امنیت پایدار امری ضروری و اجتناب ناپذیر دانسته است. خلاصه برخی نکات مطروحه در این گزارش به شرح ذیل است:

- ضرورت دارد مسائل حقوقی، اجتماعی، مردم شناسی، روانشناختی انفرادی و اجتماعی، تاریخ و فناوری نظامی، مالی، اقتصادی، رفاهی، آماری، آموزشی، فنی و ساختاری مربوط به اصلاح خدمت در نیروهای نظامی با شفافیت هر چه تمام تر مطرح و بررسی کارشناسی شود.
- محافظه کاری، نگاه احساسی به خدمت وظیفه و منافع مستقیم مسئولان نظامی از مهمترین دلایل عدم بررسی شفاف معایب خدمت اجباری است. هرگونه تغییر بنیادین نیازمند صرف انرژی، فکر و مباحثات بسیار و همچنین قبول برخی ریسکهای جدید است تا وضعیت مطلوب جایگزین گردد اما روحیه محافظه کاری مانع اصلی این تغییرات بنیادی و حرکت توسعه ای خواهد بود. نگاه احساسی به خدمت اجباری و گره زدن آن به ایدئولوژی بر خلاف عملکرد واقعی آن نیز از موانع حذف خدمت اجباری محسوب می شود. منافع کوتاه مدت فرماندهان نظامی نیز در تداوم وضع فعلی خواهد بود، گماشته محوری و پوشاندن معایب و عدم کارایی نیروهای تحت امر با استفاده از منبع رایگان سربازان وظیفه ساده ترین راه حل برای اداره یک سازمان نظامی است و در نتیجه همیشه در خصوص پیامدهای منفی حذف خدمت اجباری با بزرگنمایی روبرو خواهیم بود.
- هزینه های جذب، آموزش و حفظ نیروهای حرفه ای تا ۲/۵ (دو و نیم) برابر یک ارتش وظیفه برآورد شده است.

گروه مطالعات سربازی دانشگاه صنعتی شریف (۱۳۸۲) به بررسی تاریخچه و تبعات خدمت وظیفه پرداخته است. در این تحقیق نیز بر ضرورت حذف خدمت اجباری و حرکت به سمت حرفه ای شدن و تخصص گرایی تاکید شده است. یکی از نکات بیان شده در این تحقیق تجربه کشور چین است که در این کشور «همه پذیرفته شدگان دانشگاه ها و حتی کسانی که پس از دبیرستان شغل مناسب و مفیدی داشته باشند از خدمت سربازی معاف می شوند».

سینایی (۱۳۹۰) در تحقیق خود به بررسی نقش استراتژیها و فناوری ها بر سیاست نظامی و امنیتی کشورها پرداخته است و بیان نموده است که تغییر شرایط جهان امروز و ناکارآمدی سربازان وظیفه در انجام وظایف محوله موجب تحول در اشکال مرسوم تامین

منابع انسانی در برخی کشورها و توجه آنها به نیروهای داوطلب و ارتش‌های حرفه‌ای شده است.

نظری زاده و همکاران (۱۳۹۰) بر اساس اصول آینده پژوهی و با استفاده از روش تحقیق کیفی از طریق مصاحبه و نظرخواهی از حدود ۶۰ نفر صاحب نظر در این حوزه به بررسی خدمت سربازی در جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند. نتایج تحقیق ایشان نیز نشان دهنده ناکارایی خدمت سربازی به شکل فعلی و لزوم اصلاح و حذف این روش می‌باشد. البته متخصصان مورد سوال که اکثر آنها نظامی بوده‌اند ضمن قبول ناکارآمدی خدمت اجباری با بدبینی نسبت به وجود شرایط حذف آن، حداقل تا ۱۵ سال بعد امکان حذف خدمت سربازی را منتفی دانسته‌اند و فعلاً گزینه اصلاح محتوی و آموزش‌های مربوط را توصیه نموده‌اند.

۳- شناخت ماهیت و آسیب شناسی الگوی فعلی خدمت اجباری

همان گونه که در قسمت قبل مشاهده شد تقریباً تمامی تحقیقات داخلی و خارجی به عدم کارایی خدمت اجباری به شکلی که در ایران نیز اجرا می‌شود اذعان دارند و هر کدام جنبه‌هایی از عدم کارایی آن را بر شمرده‌اند. اکنون از منظر اقتصادی به بررسی بیشتر این موضوع خواهیم پرداخت.

۳-۱- ماهیت خدمت اجباری در زمان صلح

اولین موضوع قابل بررسی در خصوص خدمت اجباری، بررسی ماهیت آن است. در زمان جنگ، لزوم دفاع ملی، شاید بتواند توجیه کننده خدمت اجباری باشد و به آن ماهیتی فرا اقتصادی دهد. دفاع بر همگان واجب است و کسانی که از این موضوع سرباز می‌زنند در قرآن و سنت به شدت نکوهش شده‌اند اما با این حال تاریخ نشان داده است که سیره نبوی و علوی مبتنی بر اجبار در این زمینه نبوده و تجربه عملی نیز نشان می‌دهد که نیروهای نظامی اجبار شده از کارایی لازم برخوردار نبوده و موجب تزلزل سایر مجاهدان نیز خواهند بود. اما ماهیت خدمت نظامی و انتظامی جوانان در زمان صلح چیست؟ آیا واجبی دینی است؟ آیا این خدمات نظامی و انتظامی صرفاً ماهیت شغلی و اقتصادی دارند؟ و یا آیا هدف از خدمت اجباری، آموزش جوانان است؟ مشخص شدن ماهیت و هدف اصلی خدمت پیش نیاز اساسی برای آسیب شناسی و طراحی الگوی مناسب برای خدمت جوانان خواهد بود.

۳-۱-۱- آیا خدمت اجباری در زمان صلح یک واجب دینی است؟

با توجه به عدم وجود نص شرعی مبنی بر جواز اجبار مردم به خدمت توسط حکومت نمی توان خدمت اجباری را جزء واجبات و احکام اولیه اسلام دانست و علاوه بر این اجبار مردم موافق با سیره نبوی و علوی نبوده و با قواعد فقهی و احترام مال و کار افراد نیز در تضاد است. چنانچه بتوان اثبات نمود که حفظ حکومت اسلامی در حال حاضر منوط به خدمت اجباری است، بر اساس مصلحت ضروری حفظ نظام و بر اساس اختیارات مطلقه ولی فقیه می توان به صورت موقت و تا زمانی که مصلحت ایجاب می کند حکم به جواز خدمت اجباری داد که البته ضروری بودن این مصلحت و عدم امکان دستیابی به آن از روش های دیگر کاملاً محل مناقشه است چرا که به نظر می رسد حکومت بالقوه و بالفعل امکان استفاده از نیروهای حرفه ای و داوطلب را برای حفظ امنیت و نظم جامعه دارد. تاکنون دولت ها اگر چه حاضر به پرداخت بسیاری هزینه های غیر ضروری و غیر مرتبط با وظایف اصلی خود بوده اند، حاضر نشده اند در جهت امنیت و نظم جامعه سرمایه گذاری کافی انجام دهند و متأسفانه تمایل کافی برای عادی کردن اوضاع و برگشت به احکام اولیه اسلامی در بین دولتمردان وجود ندارد. همان گونه که در تحقیقات مرکز پژوهش های مجلس هم اشاره شده بود وجود روحیه گماشته محوری در نیروهای نظامی و انتظامی همواره موجب بزرگ نمایی در خصوص تبعات حذف خدمت اجباری است. عادت کردن نیروهای نظامی و انتظامی به استفاده از نیروی کار رایگان سربازان و همچنین بی اعتمادی نظامیان به این موضوع که در صورت حذف خدمت آیا دولت توجه کافی به مسئولیت خود در قبال این نیروها خواهد داشت همواره موجب می شود تا کارشناسان نظامی به عنوان صاحب نظران کاملاً موثر در تشخیص مصلحت، نسبت به حذف خدمت اجباری نظر مثبتی نداشته باشند و این گونه به نظر آید که خدمت اجباری مصلحت ضروری نظام بوده و جامعه هم چنان شاهد تخطی از احکام اولیه اسلامی و اثرات منفی خدمت اجباری باشد.

۳-۱-۲- ماهیت شغلی و اقتصادی خدمات نظامی و انتظامی

وجه غالب خدمات نظامی و انتظامی همان وجه شغلی و اقتصادی آنها است. نظم و امنیت از کالاهای عمومی محسوب می شوند که تامین آنها به عهده دولت بوده و هزینه تامین آنها مثل تمام خدمات دولتی دیگر از طریق مالیات قابل تامین خواهد بود. راههای

گوناگونی برای اخذ این مالیات از جامعه وجود دارد، در کنار اخذ مالیات نقدی، یکی از روشها نیز اجبار به خدمت و یا به عبارت دیگر اخذ مالیات غیر نقدی می باشد که البته این مالیات غیر نقدی معمولاً فقط از نسل جوان جامعه اخذ می شود. در ادبیات اقتصادی جهان معاصر نیز از خدمت اجباری به عنوان نوعی مالیات غیر نقدی نام برده می شود. همان گونه که در پیشینه تحقیق نیز اشاره شد دریافت مالیات غیر نقدی به شکل اجبار به خدمت، عموماً فاقد کارایی لازم بوده، موجب اختلال در فرآیند طبیعی تشکیل سرمایه انسانی و موجب تخصیص غیر بهینه منابع جامعه شده و جامعه را از فواید افزایش بهره وری ناشی از تقسیم کار محروم می کند علاوه بر اینها به دلیل استفاده از نیروهای غیر حرفه ای، برقراری نظم و امنیت نیز دچار اختلال شده و خود موجب تحمیل هزینه های فراوان دیگر به جامعه می شود. مسلم است که هر گونه مشکل حتی کوچک در نظم و امنیت به صورت بسیار بزرگتری اثر خود را در وضعیت اقتصادی جامعه نشان خواهد داد.

برقراری نظم و امنیت از وظایف اصلی حکومت است و جا دارد حکومت به میزان کافی در این زمینه ها هزینه و سرمایه گذاری انجام دهد. متأسفانه در عمل حکومت از وظایف اصلی خود غافل مانده است و به برخی امور غیر مرتبط با مسئولیت اصلی خود مشغول است. در جامعه کنونی ایران این موضوع که دولت در امور فرعی هزینه های گزاف داشته باشد آن چنان غیر عادی نیست اما اگر صحبت از حذف خدمت اجباری شود و از دولت خواسته شود تا در راستای وظایف اصلی خود هزینه بیشتری داشته باشد (در واقع سرمایه گذاری اجتماعی سودآور انجام دهد) بلافاصله با واکنش مواجه شده و امری غیر معمول به نظر خواهد رسید این در حالی است که دولت ها در هنگام مواجهه با مشکلات مربوط به اشتغال جوانان حاضر به صرف هزینه های هنگفت و عموماً ناکارآمد برای جبران تبعات منفی بیکاری هستند ولی اراده سیاسی برای صرف هزینه در جهت آزاد سازی توان بالقوه خوداشتغالی و کارآفرینی جوانان از طریق حذف خدمت اجباری وجود ندارد.

اگر چه سربازی برای نظام اسلامی افتخار و عبادت محسوب می شود و اگر چه در ظاهر از خدمت سربازی با عنوان خدمت مقدس یاد می گردد و واقعا هم باید این گونه باشد ولی در عمل سازمان های نظامی معمولاً و در بیشتر مواقع نه تنها تقدسی برای سربازان اسلام و خدمت آنان قائل نیستند بلکه به دلیل رواج روحیه گماشته محوری، در عمل

سربازان وظیفه به جای اینکه کاملاً در حال انجام خدمت مقدس به وطن باشند کم و بیش در حال انجام خدمت به اشخاص نظامی می باشند. در نهایت باید گفت که خدمات نظامی و انتظامی، فعالیتهای شغلی حرفه ای هستند و می بایست مانند سایر فعالیت ها منطبق بر اصول اقتصادی و با هدف حداکثر کارایی و بهره وری برنامه ریزی شوند. البته این نافی ضرورت رنگ خدایی^۲ داشتن این فعالیت ها نیست آن چنان که توصیه اسلام است که تمام فعالیت های هر چند به ظاهر دنیایی نیز می تواند با نیت های عالی همراه شده و رنگ خدایی گیرد. اسلام در خصوص قریب به اتفاق فعالیت های دنیایی، سازوکار طبیعی را امضاء فرموده و البته زمینه های پرورش و تعالی این ساز و کارهای دنیوی را نیز فراهم نموده است. به نظر می رسد نگاه به خدمات نظامی و انتظامی نیز همچون تمام فعالیت های اقتصادی دیگر جامعه باید نگاهی شغلی و اقتصادی و منطبق بر اصول کارایی باشد، کارایی که اگر با تعالی معنوی همراه شود بهترین نتیجه را در پی خواهد داشت.

۳-۱-۳- ماهیت آموزشی خدمت اجباری

طرفداران خدمت اجباری یکی از کارکرد های خدمت را آموزش می دانند. کارکرد آموزشی خدمت را باید در دو عنوان جداگانه آموزش های نظامی و آموزش های اجتماعی مورد بررسی قرار داد. آموزش نظامی عمومی با توجه به لزوم آمادگی دفاعی افراد جامعه امری ضروری و مفید بوده و هم چنان که در گذشته دارای کارکرد بوده هم اکنون نیز دارای کارکرد خواهد بود. در خصوص آموزش نظامی تجربه نشان داده که معمولاً بخش قابل توجهی از جوانان و نوجوانان داوطلبانه آماده شرکت در دوره های آموزشی هستند یعنی تقاضای بالقوه کافی از سوی جوانان برای آموزش نظامی وجود دارد و معمولاً سازمان های نظامی قادر به پاسخ گویی کامل به این تقاضا ها نیستند. هم اکنون یک دوره اجباری معمولاً دو ماهه در بدو ورود به خدمت سربازی وجود دارد که بیشتر زمان و تاکید آن روی آموزش رژه نظامی است و در کنار آن البته آموزشهای دیگری نیز ارایه می شود که البته کیفیت آن می تواند خیلی بهتر از وضع فعلی باشد چرا که به نظر می رسد آموزش های فعلی به اندازه کافی آمادگی رزمی را در جوانان به وجود نمی آورد. در هر صورت جامعه

^۲ «صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً» رنگ الهی و چه رنگی از رنگ الهی خوشتر است - آیه ۱۳۸ سوره بقره

نیازمند گسترش کمی و کیفی آموزش‌های نظامی است و به راحتی می‌توان در این خصوص برنامه ریزی جامعی داشت تا بدون لطمه به توان اقتصادی، عموم مردم بتوانند از این برنامه‌های آموزشی هم به صورت اجباری در سطح ضروری و هم به صورت داوطلبانه در سطح تکمیلی استفاده کنند. آموزش عمومی نظامی و تشکیل نیروهای ذخیره چابک و آماده از ضروریات الگوی جایگزین خدمت اجباری است.

کارکرد دیگر آموزشی خدمت اجباری، آموزش‌های اجتماعی است که معمولاً از آن با عنوان مرد شدن جوانان یاد می‌شود. در گذشته که ارتباطات اجتماعی بسیار ضعیف و تفاوت سطح اجتماعی نقاط مختلف کشور بسیار زیاد بود این کارکرد کاملاً قابل توجه بود. اکنون با گسترش ارتباطات اجتماعی، گسترش آموزش همگانی و از آن مهمتر گسترش بسیار زیاد آموزش عالی در سراسر کشور دیگر خدمت اجباری آن تاثیری را که سابقاً در فرآیند اجتماعی شدن جوانان داشت از دست داده است. البته این به این معنا نیست که خدمت اجباری فاقد هر گونه آموزش اجتماعی است بلکه به این معنا است که این کارکرد در مقابل هزینه‌های اجتماعی آن دیگر مقرون به صرفه نیست. دولت اگر جوانان را دو سال در هر فرآیند مفید یا غیر مفیدی درگیر کند در پایان این دو سال تجربه و سطح اجتماعی آنان افزایش خواهد یافت اما این سبب نمی‌شود این عمل دولت قابل دفاع باشد چرا که باید هزینه فرصت از دست رفته نیز محاسبه شده و سپس قضاوت نمود.

۳-۲- منافع و آسیب‌های خدمت اجباری

در این بخش برخی منافع خدمت اجباری و آسیب‌های اقتصادی ناشی از آن را بر خواهیم شمرد. باید توجه نمود که در برنامه‌های اصلاحی باید کارکردهای مثبت تقویت شده و به گونه‌ای برنامه ریزی شود که کارکرد ها و آسیب‌های منفی به حداقل خود برسند.

۳-۲-۱- منافع خدمت اجباری

برخی منافع خدمت که می‌بایست برای حفظ و بهبود آنها به روش‌های مختلف برنامه ریزی نمود به شرح ذیل می‌باشند:

آموزش عمومی نظامی ضروری در جهت امنیت ملی: واقعیات جهان پر از تهدید امروزی موجب گردیده است تا همه جوامع نیازمند آموزش نظامی به شکل عمومی و فراگیر

باشند همچنین وضعیت خاص نظام جمهوری اسلامی ایران و تهدیدات دشمنان انقلاب اسلامی باعث اهمیت بیشتر این موضوع شده است. در حال حاضر در کنار آموزشهای عمومی دوران دبیرستان و آموزشهای داوطلبانه، بخش اصلی این نوع آموزشها بر عهده نهاد خدمت اجباری قرار دارد. کارایی آموزش نظامی دوران سربازی خود محل مناقشه است اما باید توجه نمود حذف خدمت اجباری و یا هر گونه اصلاحات در آن باید متضمن گسترش آموزش های عمومی نظامی باشد. تجربیات و پیشنهادات کارای فراوانی در این راستا وجود دارند که قابل بررسی و اجرا خواهند بود. با توجه به این که «تشکیل بسیج از نیروهای داوطلب خود مدل نوین و کارآمدی برای تامین نیروی انسانی در جهت تامین امنیت ملی کشور است» (ترابی، ۱۳۹۲) می توان گفت بهترین و کم هزینه ترین شیوه برای گریز از تبعات منفی حذف خدمت اجباری استفاده از بسیج و همچنین بهبود عملکرد این نهاد است. سازماندهی نیروهای ذخیره که خود یکی از پیش نیازهای حذف خدمت اجباری است نیز از طریق بسیج امکان پذیر است. «نیروی ذخیره ای که به خوبی آموزش دیده و سازماندهی شده باشد راه حل ایده آلی برای جبران کمبود نیروی انسانی ناشی از کاهش مدت خدمت وظیفه و یا حذف کامل آن خواهد بود» (دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهشهای مجلس، ۱۳۸۲) تجربه رژیم غاصب صهیونیستی به عنوان دشمن در این زمینه قابل استفاده و بهره برداری خواهد بود چنانچه «ادعا شده است که رژیم صهیونیستی با استفاده از نیروهای ذخیره از قبل سازماندهی شده در مواقع اضطراری می تواند ظرف ۴۸ یا ۷۲ ساعت ارتش فعال خود را به سه برابر افزایش دهد» (ترحمی، ۱۳۸۲) تجربه بسیج عمومی در اعزام به جبهه ها در دوران جنگ تحمیلی نشان داده است که جمهوری اسلامی نیز توان استفاده از این ظرفیت بالقوه و همچنین بهبود کارایی آن را در چارچوب الگویی اسلامی ایرانی دارد.

کاهش احتمال موفقیت کودتاهای نظامی: یک معضل همیشگی که معمولا در تاریخ بیشتر تمدنهای قابل مشاهده است قدرت یافتن بیش از حد نظامیان در ساختار قدرت و کودتاهای نظامی است. انحصار اسلحه و قدرت نظامی در دست گروهی خاص امکان سوء استفاده از آن را بیشتر می کند و بنابراین مشارکت عمومی مستقیم تمام مردم در نیروهای نظامی و عدم انحصار کامل سلاح در دست نظامیان حرفه ای یکی از مولفه هایی است که احتمال کودتاهای موفق نظامی را کاهش داده و موجب پایداری بیشتر دموکراسی است. بر

این اساس عده ای از محققان مهمترین منفعت خدمت وظیفه عمومی را کمک به دموکراسی های ناپایدار می دانند. در واقع این گونه بیان می شود که سربازی امتداد دموکراسی در نیروهای نظامی است و وجود سلاح در دست سربازان وظیفه موقت احتمال موفقیت کودتا توسط نظامیان شاغل حرفه ای را کاهش داده و نوعی کنترل نامحسوس بر عملکرد نظامیانی است که به دلیل دسترسی به ابزار جنگی هر لحظه امکان سوء استفاده از موقعیت خویش را دارند. البته این طرز نگرش مخالفانی نیز دارد و معمولاً پاکستان و ترکیه در این خصوص با هم مقایسه می شوند. پاکستان از قدیم دارای ارتش حرفه ای است و بارها با کودتاهای نظامی مواجه بوده است (مثال تایید کننده) در مقابل ترکیه نیز از قدیم دارای خدمت نظام وظیفه بوده است ولی این کشور نیز بارها شاهد کودتا و قدرت یافتن نظامیان بوده است (مثال رد کننده) از این روست که مخالفان این نظریه اعتقاد دارند پایداری دموکراسی ها، بیشتر وابسته به ساختار اجتماعی کشورها بوده و وضعیت خدمت وظیفه تاثیر اصلی را در این موضوع ندارد. هم اکنون بافت سیاسی نظام جمهوری اسلامی، ساختار نیروهای نظامی و انتظامی و روحیه مکتبی آنها به گونه ای است که احتمال کودتا در آنها وجود ندارد و بنابر این به نظر می رسد حذف خدمت وظیفه تهدیدی برای ساختار سیاسی کشور محسوب نشود.

آموزش اجتماعی اجباری: اجبار به خدمت هر چند در مجموع فاقد کارایی اقتصادی لازم است اما گردش اجباری نیروهای انسانی در فضاهای جدید و غیر قابل دسترس در حالت عادی زمینه ساز تجربیات جدید برای طیفی از مشمولان است که می تواند در الگوی جایگزین تقویت گردد. البته باید یادآوری نمود که ماهیت اصلی خدمات نظامی و انتظامی، فعالیت اقتصادی و تولید کالاهای عمومی است و نه آموزش و لذا اهداف اصلی نظامی و انتظامی نباید تحت تاثیر این موضوع قرار گیرند. برای کسب منافع مربوط به آموزش های اجتماعی نیازمند ساختاری جدید هستیم که البته بخشی کوچکی از فعالیت این ساختار جدید می تواند فعالیت های نظامی باشد.

امکان بازدهی مثبت در سطوحی از خدمت وظیفه: همچون بسیاری دیگر از فرآیندهای اقتصادی با فرض برقراری بازدهی نزولی در گسترش سطح خدمت اجباری، می توان نقطه تعادل بهینه ای مشخص نمود که گسترش خدمت اجباری تا قبل از آن نقطه سود آور باشد به بیان دیگر ممکن است نقطه ای وجود داشته باشد که قبل از آن نقطه،

بازدهی نهایی خدمت اجباری بیشتر از هزینه نهایی آن برای اجتماع باشد (وضعیت مرحله اول و بخشی از مرحله دوم در تئوری تولید) لذا می‌بایست برای کسب سود اجتماعی بیشتر، سطح به کارگیری خدمت وظیفه را تا آن نقطه توسعه داد. البته هر گونه توسعه بیشتر از این سطح تعادل بهینه منجر به کاهش سود شده و غیر اقتصادی خواهد بود. (هارتلی و ساندر، ۱۹۹۵) استفاده از این راهبرد برای تعیین نقطه بهینه سطح خدمت اجباری می‌بایست از نظر فقهی نیز مورد بررسی قرار گیرد یعنی اگر برای خدمت اجباری در زمان صلح قایل به جواز باشیم آنگاه سطح بهینه آن را می‌توان بر اساس الگوهای اقتصادی، بهینه‌سازی کرد.

۲-۲-۳- آسیب‌های ناشی از خدمت اجباری

برخی از آسیب‌ها و تاثیرات منفی خدمت اجباری که در برنامه ریزی‌ها باید از آنها اجتناب و چاره‌جویی نمود به شرح ذیل است:

کاهش قدرت خوداشتغالی و کارآفرینی نسل جوان: خدمت سربازی به شکل بسیار تاثیر گذاری الگویی برای زندگی افراد جامعه مشخص کرده است، یکی از مشخصه‌های این الگو افزایش سن ورود به کسب و کار است. بیشترین تاثیر منفی خدمت اجباری کاهش آشکار و پنهان قدرت کارآفرینی و خوداشتغالی جوانان است چرا که در محدوده سنی که جوانان دارای انگیزه و قدرت ریسک بالا می‌باشند به دلیل لزوم انجام خدمت در آینده امکان سرمایه‌گذاری جدی در مقدمات کسب و کار با اشکال مواجه است. کسب و کارهای دوران دانش‌آموزی و دانشجویی معمولاً به دلیل کمبود انگیزه توسعه زیادی پیدا نمی‌کنند و جوانانی که فعلاً احتیاج به درآمد زیادی ندارند و می‌توانند صبورانه برنامه کسب و کار بلندمدت، کارآفرینی و یا حداقل خوداشتغالی داشته باشند بدون انگیزه کافی منتظر شروع خدمت می‌مانند، دوران خدمت را همراه با مدتی بلا تکلیفی قبل از آن و مدتی هم اتلاف وقت بعد از آن می‌گذرانند و اکثر آنان تبدیل می‌شوند به کسانی که به دلایل مختلف قدرت ریسک و سرمایه‌گذاری بلندمدت را ندارند چرا که به دلیل افزایش سن و افزایش احتمالی هزینه‌های زندگی به دلیل لزوم تشکیل خانواده باید خیلی سریع به دنبال استخدام زود بازده باشند. خدمت سربازی با ویژگی‌های فعلی موجب آسیب به قدرت خوداشتغالی جوانان است، عدم امکان اشتغال در زمان مناسب «ممکن است به توانایی

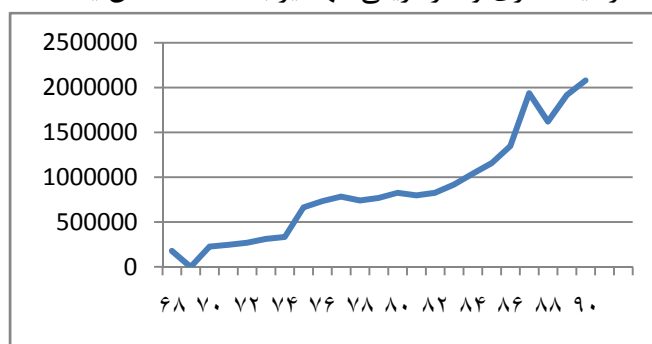
سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

ارديبهشت و خرداد ۱۳۹۳

تولیدی و در نتیجه به فرصت های شغلی فرد برای همیشه آسیب برساند و جوانان بیشتر در معرض این آسیب هستند. جوان انعطاف پذیر بوده و آسان تر آموزش می بیند و الگوهای رفتاری تثبیت شده در این مرحله بعدها در زندگی وی نقش جدی بازی می کنند بنابر این آسیب شناسی محیط اشتغال جوانان ضروری است چرا که تعدادی از جوانان ممکن است از آسیبی دایمی در خصوص اشتغال متاثر شوند» (سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۱)

در سالهای اخیر توسعه شتابان آموزش عالی در سرتاسر کشور اگر چه در ظاهر از افزایش سرسام آور آمار بیکاری کشور جلوگیری نموده است و اگر چه بالقوه نوید بخش فراوانی نیروی متخصص و تحصیل کرده است اما ممکن است در آینده ی نزدیک جامعه ایران را مواجه سازد با خیل عظیمی از جوانانی که قادر به ایجاد صبورانه کسب و کار نیستند و قدرت سرمایه گذاری و کارآفرینی آنها نیز به شدت کاهش یافته است.

نمودار ۱

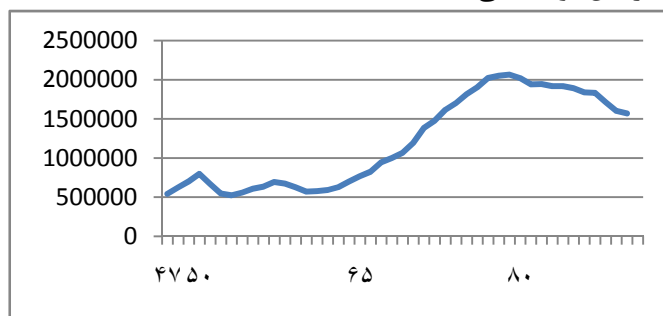
همان گونه که در نمودار ۱ مشاهده می شود بر اساس داده های مرکز آمار ایران تعداد دانشجویان ذکور کشور در سال ۱۳۹۰ از مرز دو میلیون نفر گذشته است و با توجه به گسترش هر چه بیشتر دوره های آموزش عالی در دو سال اخیر نیز بر تعداد این دانشجویان اضافه شده است. بخش اعظم این دانشجویان از معافیت تحصیلی استفاده می کنند و به دلیل لزوم اعزام به خدمت در آینده قادر به سرمایه گذاری جدی در کسب و کار نیستند. اگر چه بخش قابل توجهی از آنان ممکن است در صورت معافیت نیز قادر به کارآفرینی و یا خوداشتغالی نباشند اما باید به نقش مهم اقلیت نخبه ای که به خوبی قادر به کارآفرینی

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی معاییم و نظریه های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

گسترده هستند توجه شود چرا که این اقلیت نخبه قادر خواهند بود نقش عمده ای در اشتغال زایی و افزایش تولید ملی داشته باشند.

نمودار ۲

تعداد دانش آموزان ذکور مقطع متوسطه کل کشور بر اساس داده های مرکز آمار ایران در نمودار ۲ نشان داده شده است. همان گونه که مشاهده می شود تعداد دانش آموزان ذکور ایران در دو دهه اخیر همواره بیشتر از یک و نیم میلیون نفر بوده است و اگر چه در سالهای اخیر با کاهش مواجه شده است اما همچنان تا چندین سال بیشتر از یک میلیون نفر دانش آموز پسر در مقطع متوسطه در سطح کشور خواهیم داشت. ممکن است احتساب بخشی از این نیروهای جوان دانش آموز به عنوان کارآفرین بالقوه در فضای امروز ایران دور از ذهن به نظر آید که ناشی از جدایی نظام آموزشی و نظام بازار از یکدیگر است که البته خدمت اجباری نقش مخربی نیز در این خصوص دارد. به هر حال باید توجه داشت که در نبود خدمت اجباری و یا با اصلاح و ایجاد انعطاف لازم در قوانین مربوط به خدمت، این سال ها می تواند سال های سازندگی و کسب تجربه جدی تری مخصوصا برای اقلیت نخبه کارآفرین باشد.

در تحقیقی که سازمان قضایی نیروهای مسلح در پاییز ۱۳۸۰ برای بررسی موضوع خرید خدمت سربازی انجام داده است (مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۰) نزدیک به ۸۰ درصد سربازان مورد سوال قرار گرفته، خرید خدمت توسط مشمولان را دارای تاثیر مثبت بر فعالیت های اقتصادی مشمولان دانسته اند و همزمان ۷۲ درصد آنان سربازی را اتلاف عمر محسوب کرده اند. همچنین ۷۰ درصد دانش آموزان پیش دانشگاهی تهرانی

طرح خرید خدمت سربازی را موثر در اشتغال خود دانسته اند و به همین میزان یعنی ۷۰ درصد نیز سربازی را اتلاف عمر محسوب کرده اند. این آمار نیز تایید کننده تاثیر منفی خدمت اجباری بر فعالیت های اقتصادی مشمولان است.

علاوه بر این همواره افرادی هستند که به دلایل مختلف ترجیح داده اند خدمت سربازی را انجام ندهند یا بر خلاف قوانین آنرا به تاخیر انداخته اند. برخی گزارشهای رسمی، رقم غیبت و فرار از خدمت را حدود ۳۰ درصد از مشمولان در هر سال برآورد کرده اند (علیزاده، محمد، ۱۳۸۲) این نسبت نشان دهنده این است که تعداد قابل توجهی از جوانان کشور قادر به حل مشکلات خود از طریق قانونی نیستند و همواره در بلاتکلیفی به سر برده و مجبور به پذیرفتن آسیب های آن هستند. مشخص است که فضای کسب و کار برای این جوانان به شدت نامساعد است و چه شروع کسب و کار و چه گسترش آن برای این جوانان مشکل بوده و بخش زیادی از انرژی و کارایی آنها را تلف می کند. البته معمولاً این جوانان بخشی از مشکلات خود را با زیرکی و تجربه پشت سر می گذارند اما قادر به برنامه ریزی صحیح برای رسیدن به نقطه بهینه اقتصادی نخواهند بود و این یعنی اتلاف منابع ارزشمند ملی که متأسفانه آن چنان مورد توجه قرار نمی گیرد. نکته مهم در خصوص افراد غایب این است که به نظر می رسد درصد نخبگان بالقوه و بالفعل در این دسته افراد قابل توجه باشد و بخش زیادی از آنان به دلیل اشتغال قبلی حاضر به ترک کسب و کار خود نیستند و البته قادر به توسعه فعالیت های کارآفرینی نیز نخواهند بود.

لزوم توجه به نخبگان جوان و تاثیر مهم آنها در سرمایه گذاری های کارآفرین نکته اساسی این بحث می باشد. آسیب های ذکر شده در بالا اگر چه برای تمام جوانان با درجات مختلف وجود دارند و اگر چه هزینه فرصت فردی ناشی از این آسیب ها برای برخی جوانان کمتر و برای برخی بیشتر است ولی جامعه بیشترین هزینه فرصت را در خصوص نخبگان جوانی متحمل می شود که قادر بوده اند در صف اول اشتغال و کارآفرینی بقیه نیروهای فعال جامعه را نیز به دنبال خود به حرکت در آورند. با توجه به اهمیت نخبگان در توسعه کشور متأسفانه باید گفت خدمت سربازی به شیوه فعلی تبدیل به نهادی «نخبه کش» شده است.

ایجاد اختلال در یکپارچگی نظام آموزش و بازار کار: همان گونه که در عنوان

قبلی اشاره شد خدمت وظیفه سن ورود به کار را افزایش می دهد و به دلیل عدم امکان به

کارگیری جدی محصلان و دانشجویان مشمول توسط کارفرمایان فاصله بین اشتغال و تحصیل افزایش می‌یابد. برنامه ریزی‌ها برای کاهش فاصله صنعت و دانشگاه موفقیت‌شایان توجهی نداشته‌اند و شاید دلیل اصلی آن انحراف در ساختار و نظام طبیعی کار و آموزش باشد یعنی به جای تلاش در جهت هم‌زمان ساختن کار و تحصیل، معمولاً کارفرمایان باید صبر کنند تا آموزش دانشجویان به صورت کاملاً جدا از محیط کار در دانشگاه به پایان برسد، خدمت سربازی همراه با اتلاف وقت‌های قبل و بعد آن انجام شود تا پس از آن شاید امکان همکاری جدی فراهم گردد. قبل از طی شدن این مراحل زمینه مناسبی برای به‌کارگیری و عقد قرارداد بلندمدت با نیروی کار متخصص و یا ایده‌پردازان جوان وجود ندارد. می‌توان گفت دره خدمت موجب ایجاد فاصله دانشگاه و بازار کار است و کارفرمایان تمایلی به عقد قرارداد و برقراری ارتباط جدی حتی با دانشجویان نخبه نیز نخواهند داشت، چه کسی حاضر است روی نیروی کاری سرمایه‌گذاری کند که به زودی وی را ترک خواهد نمود؟ برای ارتباط صنعت و دانشگاه نظریه‌های مختلفی همچون «فشار علم»، «کشش بازار»، «فشار-کشش»، «یکپارچگی» و... ارائه شده‌اند (خلیلی، ۱۳۸۸) که بدون ارتباطات انسانی و تعامل نهادینه شده بین افراد این دو بخش هیچ‌یک از اهداف این نظریه‌ها قابل تحقق نخواهد بود. باید گفت که مشکل دو پاره بودن «نظام آموزش» و «نظام صنعت و بازار کار» بدون افزایش ارتباطات انسانی افراد فعال در این دو نظام قابل دستیابی نیست و امکان سودرسانی متقابل اقتصادی می‌تواند مهمترین انگیزه این ارتباطات باشد که خدمت سربازی موجب تخریب بخش قابل توجهی از این انگیزه‌ها است چرا که بخش مهمی از فعالان نظام آموزش یعنی دانشجویان معمولاً نقص مهمی به نام مشمولیت دارند و نمی‌توانند حتی با کاهش سطح توقعات مادی خود، همراه و شریک کاری با انگیزه و مناسبی برای بازار و صنعت باشند. توجه داشته باشیم معمولاً دانشجویانی که در حین تحصیل و یا بلافاصله پس از فارغ‌التحصیلی وارد بازار کار می‌شوند در مقایسه با آنانی که به خدمت اعزام می‌شوند رابطه‌شان با دوستان دانشجویی و گروه آموزشی سابق‌شان خیلی کم‌رنگ نشده و می‌توانند بخشی از حلقه ارتباطی بازار کار و دانشگاه باشند.

افزایش تحصیلات غیر سودمند و ناکارا به دلیل فرار از خدمت: یکی دیگر از تاثیرات ساختاری خدمت وظیفه، ترغیب بخش قابل توجهی از محصلان و دانشجویان در جهت شروع تحصیلات غیر سودمند است. عجله در ورود به دانشگاه و انتخاب رشته بدون

علاقه واقعی، معضلی است که بدون شک خدمت وظیفه آن را تشدید کرده است. اگرچه در ایران تحقیق جامعی در این خصوص صورت نگرفته است اما براحتی می توان از طریق مشاهدات میدانی اثر خدمت اجباری بر تحصیلات غیر سودمند را مشاهده نمود. یافته های یک تحقیق میدانی در خصوص بررسی تغییرات تقاضای اجتماعی آموزش عالی در دهه ۷۰ شمسی تایید می نماید که «تعدادی از متقاضیان پسر آموزش عالی صرفاً با انگیزه تاخیر در سربازی، متقاضی ورود به دانشگاه بوده اند و با امکان خرید خدمت بعد از قانون خرید خدمت سال ۷۶ از خیل متقاضیان کنار رفته اند» (قارون، ۱۳۸۲)

در بررسی که در کشور ایتالیا انجام شده است محققان نشان داده اند که اگر چه حذف خدمت اجباری اثر علی بر کمیت تعداد ثبت نام در دانشگاه های ایتالیا نداشته اما شواهدی وجود داشته که نشان می دهد حذف خدمت از طریق کاهش ثبت نام افراد ضعیف تر موجب افزایش سهم دانشجویان با زمینه آموزشی بهتر شده است و بنا بر این موجب افزایش کیفیت تحصیلات دانشگاهی می شود (Pietro, 2009). شواهد نشان می دهند که طولانی شدن مدت تحصیل آن هم فقط برای اجتناب از اعزام نیز با فراوانی زیاد در بین جوانان قابل مشاهده است. این مسایل خود موجب هدر شدن سرمایه ها و منابع ارزشمند جامعه بدون کسب بازدهی لازم می گردد.

تأثیر منفی خدمت وظیفه عمومی بر عملکرد انتظامی و قضایی: اجباری بودن، فقدان انگیزه و همچنین آموزش و تجربه ناکافی باعث می شوند تا خدمات نظامی و انتظامی حاصل از فعالیت مشمولان فاقد کارایی لازم بوده و جامعه از منافع تخصصی شدن این فعالیت ها محروم گردد. متأسفانه بر خلاف توصیه های کارشناسی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی مبنی بر عدم به کارگیری سربازان در امور انتظامی، ناجا بزرگترین سازمان استفاده کننده از خدمات سربازان وظیفه است و متأسفانه باید گفت این سازمان به عنوان یکی از بازوهای انجام دهنده وظایف اصلی حکومت شدیداً با ناکارایی روبرو است. یکی از مشکلات ساختاری سازمان ناجا سپردن بسیاری از امور اجرایی و مهم این سازمان به نیروهای وظیفه است که فاقد تجربه و انگیزه کافی برای این امور می باشند. ضابط اصلی قوه قضاییه نیز سازمان ناجا است و متأسفانه بخشی از اطلاع دادرسی چه در حوزه حقوقی و چه در حوزه جزایی ناشی از سپردن امور اجرایی به سربازان وظیفه است (مرکز مطالعات و تحقیقات نیروی انسانی ناجا، ۱۳۸۴ و عبادی، ۱۳۸۵). متأسفانه «کلانتری ها به جای

استفاده از نیروهای با تجربه و آموزش دیده، عموماً سربازان وظیفه و نیروهای بی تجربه و آموزش ندیده خود را مامور تحقیق و انجام دستورات قضایی می نمایند» (گلدوست و اکبری، ۱۳۸۸) «اهمیت و تاثیر وضعیت انتظامی و قضایی بر محیط کسب و کار نیز کاملاً مشخص است» (نصیری اقدم، ۱۳۸۹)

بلا تکلیفی و اضطراب: این عناوین در ابتدای امر عناوینی غیر اقتصادی به نظر می آیند اما باید توجه نمود که تاثیرات اقتصادی خود را به جا خواهند گذاشت. خدمت اجباری یکی از دلایل بلا تکلیفی، اضطراب و افسردگی های شایع در بین جوانان کشور است که موجب تحمیل هزینه های اضافی به خانواده ها می شود (شجاعی زاده و رصافیانی، ۱۳۸۰). در واقع خدمت اجباری به عنوان یک عامل بیرونی غیر قابل برنامه ریزی و تغییر، از سنین نوجوانی همچون وزنه ای در فکر و ذهن نوجوانان پسر مشمول حضور دارد و موجب فرسایش پنهان روح و جسم آنان است و کاهش کارایی آنها را در پی دارد.

۴- لزوم حذف خدمت اجباری سربازی

خدمت اجباری ماهیتی چند وجهی دارد و مهمترین معیار برای قضاوت در خصوص به کارگیری، حذف و یا اصلاح این روش توجه به ماهیت و اهداف انتظاری آن است. همان گونه که در قسمت های قبلی اشاره شد برای خدمت اجباری می توان سه کارکرد اصلی به شرح ذیل برشمرد:

۱- کارکرد سیاسی (افزایش پایداری دموکراسی و کمک به کاهش احتمال موفقیت کودتاها و نظامی)

۲- کارکرد شغلی و اقتصادی (مشارکت در خدمات منجر به برقراری نظم و امنیت به عنوان مالیات غیر نقدی)

۳- کارکرد آموزشی (آموزش نظامی در جهت آمادگی عمومی دفاعی و همچنین آموزش اجتماعی)

هم اکنون نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران به مرحله ای از بلوغ رسیده است که می توان کارکرد اول را نادیده گرفت و امید داشت که نتیجه آن از طرق دیگر تامین شود. در خصوص کارکرد دوم که محل اصلی مناقشات می باشد اصول اقتصادی توصیه می کنند تا خدمات مربوط به نظم و امنیت مشابه سایر خدمات به صورت حرفه ای و تخصصی

صورت پذیرند تا جامعه از مزایای تخصصی شدن فعالیت‌ها بهره‌مند شده و سطح کارایی و بهره‌وری نیز افزایش یابد. بر این اساس حذف اجباری موجب افزایش تحرک منابع سرمایه انسانی و به دنبال آن افزایش کارایی کل تولیدات جامعه و از جمله افزایش کارایی خدمات نظامی و انتظامی خواهد بود. حذف اجباری به شکل کنونی همچنین باعث اجتناب از سایر معایب بر شمرده شده برای این نوع خدمت بوده و بهترین روش تامین هزینه این خدمات حرفه‌ای شده نیز اخذ مالیات نقدی خواهد بود. همچنین برای افزایش قدرت بازدارندگی دفاعی بدون نیاز به بزرگ شدن بیش از حد ارتش و نیروهای نظامی لازم است تا نیروهای ذخیره، آموزش داده شده، سازماندهی و همواره آماده باشند. سازماندهی و آماده نگاه داشتن نیروهای ذخیره با کمترین لطمه اقتصادی برای جامعه پیش نیاز اصلی است که می‌تواند امکان حذف اجباری به شکل کنونی را فراهم سازد.

کارکرد سوم، کارکرد آموزشی خدمت اجباری است که خود دارای دو جنبه می‌باشد. جنبه اول، آموزش نظامی عمومی است که بدون شک ضروری بوده و برای جامعه دارای فایده خواهد بود. جنبه دوم، آموزش اجتماعی و کمک به فرآیند اجتماعی شدن جوانان است. در خصوص این کارکرد باید تامل بیشتری داشت. اگر برای آموزش بازاری اقتصادی با فرض رقابت کامل در نظر بگیریم چنانچه یک نوع آموزش، کالایی مفید باشد، نفع طلبی شخصی انسان عقلایی ایجاب می‌کند تا وی پس از تحلیل هزینه و فایده دست به انتخاب زده و چنانچه بخواهد از این کالا (آموزش) استفاده کند هزینه مربوط را پرداخت نماید در این چارچوب هر گونه اجبار موجب کاهش کارایی خواهد بود. اما در عمل معمولاً هیچ کدام از بازارها شرایط رقابت کامل را ندارند و مخصوصاً در خصوص بازار آموزش به دلیل عدم وجود اطلاعات کامل و همچنین عدم تقارن شدید اطلاعات نمی‌توان ساز و کار بازار را برای کسب حداکثر کارایی ممکن توصیه نمود. انسانها عموماً اطلاعات کافی از آموزش‌های واقعاً مفید و نحوه کسب صحیح آنها ندارند و هر چه سن و تجربه کمتر باشد این نقص اطلاعات بیشتر است. کاملاً مشخص است که از خردسالان نمی‌توان انتظار داشت که در چارچوب ساز و کار بازار خودشان تصمیم به انتخاب آموزش‌های لازم بگیرند و فقط پس از افزایش کافی در سن و تجربه می‌توان امکان انتخاب را برای ایشان فراهم نمود. این نقص اطلاعات که خود انحراف در انگیزه‌ها را نیز در پی دارد لزوم دخالت خانواده و جامعه را توجیه می‌کند.

کند. بر این اساس در کنار آموزش اجباری نظامی می توان سطحی از آموزش های اجتماعی اجباری را نیز توصیه نمود.

اینک به طور خلاصه باید گفت برنامه ریزی بر اساس کارکرد اول منتفی است. بر اساس کارکرد دوم نیز نمی توان حکم به کاربرد خدمت اجباری در خدمات نظامی داد مگر در حد اجبار به سازماندهی و مشارکت در نیروهای ذخیره (با انعطاف لازم در جهت عدم کاهش قدرت اقتصادی جامعه). بر اساس کارکرد سوم، آموزش نظامی در حد ضرورت اجباری بوده و در حد تکمیلی نیز به صورت داوطلبانه قابل ارایه خواهد بود همچنین کارکرد آموزش اجتماعی نیز قابل توصیه است که البته نیاز به ساز و کاری جدید و الگویی متفاوت از الگوی سربازی فعلی دارد.

۵- نتایج و پیشنهادات:

خلاصه نتایج و پیشنهادات این تحقیق عبارتند از:

۱- حذف خدمت سربازی اجباری به شکل کنونی و حرفه ای شدن بخش عمده خدمات نظامی و انتظامی (فقط بخش کوچکی از این خدمات را می توان در الگوی خدمت اجتماعی نیز وارد نمود)

۲- گسترش آموزش نظامی عمومی و سازماندهی نیروهای ذخیره

۳- طراحی الگوی خدمت اجتماعی اجباری با کارکرد آموزشی و در جهت افزایش سطح سرمایه انسانی و اجتماعی

نکات مهم قابل توجه در تدوین الگوی جایگزین خدمت اجتماعی عبارتند از:

۱- تجربه جوامع نشان داده که سازماندهی نوجوانان و جوانان و آموزش گروهی ایشان و به کارگیری آنان در خدمات اجتماعی می تواند به افزایش سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی کمک شایانی داشته باشد. تجربه کشورهای غربی گروه های پیشاهنگی با مختصات فرهنگی خودشان است که تجربیات بومی شده آن برای کشور ما نیز قابل استفاده خواهد بود. کشور ما نیز تجربیات مخصوص به خود را دارد که در گذشته بیشتر در قالب فعالیتهای داوطلبانه هلال احمر و بسیج نمایان گردیده است، کمک به اجرای طرح های ملی همچون واکسیناسیون فلج اطفال، اردوهای جهادی، راهنمایی مسافری، پاکسازی محیط زیست و فعالیتهای مشابه از مصادیق این فعالیت ها محسوب می شود. بسیاری از

کالاها و خدمات عمومی غیر حرفه ای^۳ را می توان از این طریق با هزینه کمتر تولید نمود و در کنار آن از منافع آموزشی آن در جهت افزایش مهارت های اجتماعی جوانان و نوجوانان استفاده نمود. می توان با ایجاد تنوع و انعطاف لازم در برنامه ها، حداقلی از مشارکت در این فعالیت های اجتماعی را برای افراد جامعه اجباری نمود بدون آن که در فرآیند زندگی روزمره ایشان تاثیر منفی بر جای گذارد.

۲- اجرای بهتر این الگو نیازمند همکاری متقابل حاکمیت و سازمانهای مردم نهاد است و فناوری اطلاعات به خوبی امکان ایجاد تنوع و انعطاف لازم در برنامه ها را فراهم می سازد. اجرای این الگو در سمت حاکمیت بیشتر از آن که بر عهده سازمان های نظامی باشد بر عهده وزارتخانه های آموزش و پرورش، وزارت علوم و دستگاه های مرتبط خواهد بود. در سمت دیگر نیز بسیج یک ساختار آماده به شمار می رود که پیش نیازهای لازم برای کمک به اجرای مناسب و بهینه برنامه ها را دارا می باشد. ویژگی های مکتبی بسیج می تواند کمک زیادی به تعالی معنوی این برنامه ها داشته باشد.

۳- خدمت اجتماعی جایگزین امنیتی خدمت سربازی اجباری نیست بلکه خود یک برنامه نسبتاً مستقل با کارکردهای ویژه خود می باشد. آموزش و سازماندهی نیروهای ذخیره، استفاده از خدمات حرفه ای نظامی و تامین هزینه این خدمات از طریق مالیات نقدی جایگزین خدمت سربازی اجباری محسوب می شوند که از طریق آنها دغدغه های امنیتی و اقتصادی جامعه همزمان پاسخ گفته خواهد شد.

آخرین پیشنهاد این تحقیق نیز این است که تا زمانی که الگوی خدمت اجباری تغییر نکرده است کارآفرینان جوان به عنوان سربازان و مدافعان عرصه جنگ اصلی علیه نظام جمهوری اسلامی ایران از خدمت معاف شوند تا بتوانند در عرصه اقتصادی بهتر به میهن خود خدمت کنند.

۶- مراجع و منابع

آشفته تهرانی، امیر، (۱۳۸۹)، «جامعه شناسی جنگ و نیروهای ارتشی»، تهران، نشر دانژه
ادیبی سده، مهدی، (۱۳۹۰)، «جامعه شناسی جنگ و نیروهای نظامی»، تهران، انتشارات سمت

^۳ توجه به این نکته ضروری است که کالاهای عمومی حساسی که خود واسطه تولید سایر کالاها و خدمات جامعه باشند باید با حداکثر حرفه ای شدن تولید گردند

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اربدیشت و خرداد ۱۳۹۳

- ترابی، یوسف (۱۳۹۲)، «الگوهای سربازی آینده در جمهوری اسلامی ایران»، دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، گزارش ۱۳۱۲۳
- ترجمی، مهدی (۱۳۸۲)، «نیروهای ذخیره رژیم صهیونیستی»، فصلنامه مدیریت نظامی، شماره ۱۲
- تیشه یار، ماندانا (۱۳۸۲)، «چرا ارتش‌ها کوچک می‌شوند»، دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مجموعه گزارش‌های کارشناسی درباره طرح خدمت وظیفه عمومی، گزارش شماره ۶۷۹۶
- خلیلی کندرود، اصغر (۱۳۸۸)، «تبیین رابطه دانشگاه و صنعت»، مجموعه مقالات دانشگاه، کارآفرینی و توسعه، مجمع تشخیص مصلحت نظام، پژوهش‌کده تحقیقات استراتژیک
- دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۲)، جایگاه نیروهای ذخیره در دفاع ملی، گزارش شماره ۶۸۳۱
- سازمان ملی جوانان (۱۳۸۱)، «بررسی وضعیت اشتغال جوانان»، تهران، انتشارات موسسه فرهنگی اهل قلم
- سینایی، وحید (۱۳۹۰)، «بررسی تاثیر استراتژی‌ها و فناوری‌های نوین در تحول نظام وظیفه به ارتش حرفه‌ای»، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۱، شماره ۲
- شجاعی زاده، داوود و رصافیانی، حمیدرضا (۱۳۸۰)، «بررسی میزان شیوع افسردگی و عوامل موثر بر آن در دانش‌آموزان پسر مقطع پیش‌دانشگاهی شهرستان کازرون در سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹»، فصلنامه علمی و پژوهشی توانبخشی، شماره ۳ و ۴
- عبادی، محمد اسماعیل (۱۳۸۵)، «علل اطاله دادرسی»، ماهنامه قضاوت، شماره ۳۹
- عظیم زاده، مهدی (۱۳۹۰)، «نگاهی نو به خدمت سربازی»، مشهد، نشر مولف
- علیزاده، احمد (۱۳۸۲)، «مطالعه موردی تجربه چهار کشور در زمینه حرفه‌ای کردن ارتش با تأکید بر نظام وظیفه»، دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، خلاصه طرح‌های پژوهشی خدمت وظیفه عمومی، گزارش شماره ۶۸۸۷
- علیزاده، محمد (۱۳۸۲)، «چشم انداز کمی و کیفی مشمولان نظام وظیفه طی سال‌های ۱۳۸۱-۱۴۰۰»، دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مجموعه گزارش‌های کارشناسی درباره طرح خدمت وظیفه عمومی، گزارش شماره ۶۷۹۴
- قارون، معصومه (۱۳۸۲)، چالش‌های تقاضای اجتماعی آموزش عالی در ایران، مجلس و پژوهش (مجلس و راهبرد فعلی)، شماره ۴۱
- گاندولفو، جانکارلو (۱۳۸۰)، «تجارت بین الملل»، ترجمه مهدی تقوی و تیمور محمدی، انتشارات پژوهش‌کده امور اقتصادی

گروه مطالعات سربازی دانشگاه صنعتی شریف، (۱۳۸۲)، «پایان عصر ناپلئون»، بولتن شماره یک گلدوست جویباری، رجب و اکبری، جهاندار، (۱۳۸۸)، «عوامل انسانی اطاله دادرسی در امور کیفری»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۴۹ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۰)، «گزارش کارشناسی درباره وضعیت خرید خدمت سربازی»، گزارش شماره ۶۳۱۹ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۲)، «نگاهی به ارتش‌های حرفه‌ای در جهان و دیدگاه‌های هواداران آن»، دفتر مطالعات سیاسی، مجموعه گزارش‌های کارشناسی درباره طرح خدمت وظیفه عمومی، گزارش شماره ۶۸۵۰ مرکز مطالعات و تحقیقات آموزش نیروی انسانی ناجا، (۱۳۸۴)، «بررسی چگونگی واگذاری ابلاغ اوراق قضایی در بخش خصوصی»، مجله توسعه انسانی پلیس، شماره ۵ می، پیترو، (۱۳۷۶)، «جامعه‌شناسی جنگ و ارتش»، ترجمه محمد صادق مهدوی و علیرضا ازغندی، تهران، نشر قومس

نصیری اقدم، علی، (۱۳۸۹)، «نقش نظام قضایی در بهبود محیط کسب و کار»، ماهنامه اتاق ایران، شماره‌های ۴۰، ۳۹ و ۴۱

نظری زاده، فرهاد، میرشاه ولایتی، فرزانه، احمدوند، علی محمد و عبدالملکی، یوسف (۱۳۹۰)، آینده پژوهی خدمت سربازی در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۳۴

هارتلی، کیت و ساندلر، تاد، (۱۹۹۵)، «منتخبی از موضوعات در کتاب اقتصاد دفاع»، تهران، انتشارات سمت

- Adam, antonis (2012), Military conscription as a means of stabilizing democratic regimes, public choice, volume 150, issue 3-4**
- Bernal-verdugo, L.E., Furceri, D., Guillaume, D. (2012), Labor Market Flexibility and Unemployment: New Empirical Evidence of Static and Dynamic Effects, Comparative Economic Studies, Volume 54**
- Henderson, David R. (2005), The Role of Economists in Ending the Draft, Econ Journal Watch, Volume 2, Number 2**
- Kwang Ng, Yew (2008), Why is the Military Draft Common? Conscription and Increasing Returns, Annals of Economics and Finance, Volume 9, Issue 2**
- Lau, Morten I., Panu Poutvaara, and Andreas Wagener (2004), Dynamic Costs of the Draft, German Economic Review, Volume 5**

سومین کنفرانس آکادمی اسلامی ایرانی به میزبانی

دکترای معاصر و نظریه های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

ارده بهشت و خرد اولاد ۱۳۹۳

- Pietro, Giorgio Di, (2009), Military Conscription and University Enrolment: Evidence from Italy, IZA Discussion Paper No. 4212**
- Poutvaara, Panu and Wagener, Andreas, (2006), The Economic Costs and the Political Allure of Conscription, Helsinki Center of Economic Research, Discussion Paper No. 106**
- Poutvaara, Panu and Wagener, Andreas, (2007), To draft or not to draft? Inefficiency, generational incidence, and political economy of military conscription, European Journal of Political Economy, Volume 23**